

Külön figyelmet érdemel az a 677 pontból álló és száznál több oldalt kitevő rop-pant jegyzetanyag, amelyről a szerző szellemesen ezt írja: „Pázmány azt ajánlotta az olvasónak, hogy a sűrűn előforduló latin szavaktól és idézetektől ne zavartassák magukat, hiszen a szöveget azok nélkül is jól meg lehet érteni. Az én olvasóm is nyugodtan eltekinthet a jegyzeteknek a szöveggel való párhuzamos olvasásától, mert a jegyzetanyag utólagos átnézése is érdekes és tanulságos lesz számára.”

Olyan történelmi forrásokról, eseményekről tudósít ez a jegyzethalmaz, amelyekről (talán két-három bennfentes szakembertől eltekintve) soha nem értesültünk volna, s amelyek nélkül a mi nemzedékünk nem szerezhethet teljes képet az első köztársaság kisebbségi életéről.

Utalok néhány különlegesen érdekes pontra.

A 21. számú jegyzetből például kiderül, hogy az 1920. február 29-én hozott és 122. szám alatt becikkelyezett nyelvtörvény szerint a nemzeti kisebbségeket azokban a járásokban, bírósági kerületekben és törvényhatósági városokban illetve meg a nyelvi jog, ahol számuk a húsz százalékoz meghaladta. Ez azt jelentette, hogy ezeken a területeken a kisebbség tagjai az állami hivatalokhoz és bíróságokhoz saját nyelvükön küldhettek beadványokat, és a hatóságok kötelesek voltak ezeket az ügyeket a kisebbségi fél nyelvén elintézni.

A 354. jegyzetből megtudjuk, hogy kerek negyven évvel ezelőtt, a Kazinczy Társaság keretében, az írók között megejtett szavazás eredményeként megalakult magyar írói szakosztály kiből állt, vagyis ki volt az a negyven író és költő, aki 1927-ben a csehszlovákiai magyar irodalmat jelentette. (A teljes névsort lásd a 239. oldalon). Ha ma megszavaztatnánk maguk között az írói társadalmat, vajon hányan és kik lennének azok, akik jelenlegi hazai irodalmunk reprezentánsainak számítanának? Megkísérlelhettünk!

A 401. jegyzet szerint 1938-ban, a „kisebbségi státútum” előkészítésében, a magyar kisebbség helyzetének javítása érdekében a CSKP olyan képviselői működtek közre, mint Antonín Zápotocký, Viliam Široký, Karel Kreibich és Steiner Gábor.

Kétségtelen, hogy Turczel Lajos eddig megjelent három könyve (*Írások mérlegen; Írás és szolgálat; Két kor mezsgyéjén*) közül ez tekinthető a szerző fő művének, s méltán elégedett lehet vele ő maga és az olvasóközönség is. A kétezer összpéldányban kiadott könyv, amelyből ezerötszázat vett át Magyarország, s csak ötszáz példány marad belföldi „fogyasztásra”, felbecsülhetetlen szolgálatot tesz majd a további kutatások, mai szellemi életünk formálása, erőink egyesítése és egységesítése, nemzetiségi helyzetünk alakítása és fejlesztése terén.

(A Hét, 1967. 47. sz. 9. p.)

FÓNOD ZOLTÁN

Őszinte igazságkereséssel...

Turczel Lajos: Két kor mezsgyéjén című könyvéről

Egy évvel ezelőtt, amikor a kiadó megbízásából először olvastam Turczel Lajos könyvének kéziratát, arra gondoltam, ha nem lenne ez a szavunk, hogy „hézagpótló”, ilyen és hasonló művek miatt ki kellene találnunk. Mivel azonban a fogalom az adott

esetben is fedí az elképzéíést, teljes mértékben alkalmazhatjuk rá. Turczel Lajos legújabb könyve, a *Két kor mezsgyéjén*, hasznos könyv, megérdemli az elismerést és a dicséretet!

A szerző művében nem kisebb célt tűzött maga elé, minthogy feltérképezze a magyar irodalom és kulturális élet fejlődési feltételeit az első Csehszlovák Köztársaságban, tehát 1918 és 1938 között. Hatalmas forrás- és dokumentumanyag, imponáló biztosság, s a marxista irodalomtörténész mindenre kiterjedő figyelme a kötet legfőbb jellemzője. Turczel tudományos igénygel alkotta meg művét, mely azonban nemcsak a szakembereknek és az irodalomkutatóknak vagy az irodalmilag képzett „beavatottnak” szól. Szintetizáló módszerű felmérése egyéni hangvétellel, közvetlen előadásmóddal párosul, ily módon az írást közéleti cselekvésnek tekintő olvasók népes tábora érdeklődésére számíthat.

A könyv felöleli az első köztársaság kisebbségi életének jóformán minden területét, s részletesen tárgyalja az egyes fejlődési szakaszokat, feltételeket, körülményeket, társadalmi, politikai és irodalmi-kulturális összefüggéseket. „Jellege és struktúrája alapján – írja Turczel a bevezetőben – könyvem olyan irodalom-szociológiai munkának tekinthető, amely társadalmi és irodalmi életünk összefüggéseinek nagyobb arányú feltárásával és vizsgálatával irodalomtörténet-írásunk számára kíván forrásmunkául szolgálni.”

A társadalmi és irodalmi élet átfogó vizsgálata és összefüggéseinek feltárása feltétele a csehszlovákiai magyar irodalom első szakasza hiteles tudományos igényű megírásának, melynek – mondhatni – szálláscsinálója ez a mű.

Könyve első fejezetében a kisebbségi helyzet kialakulásának és fejlődésének körülményeit, sajátosságait vizsgálja a szerző. Felsorakoztatja a nemzetiségi összetétel számszerű adatait, értékeli a kisebbségi jogszabályozás elvi szempontjait, s érinti a nyelvtörvénnyel összefüggő különböző manővereket. A második fejezetben – A *kisebbségi önvédelem politikai-világnézeti formái* címmel – a kisebbségi önvédelem lehetőségeit és formáit elemzi, s ennek kapcsán a negativista és az aktivista pártok, illetve Csehszlovákia Kommunista Pártjának a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontját is kifejti. A további fejezetekben az iskolai és az iskolán kívüli népművelést, az ifjúsági mozgalmak kérdését s az irodalmi élet kialakulásának sajátos körülményeit tárgyalja.

Maga a felsorolás is érzékeltetheti, olyan alapvető munkáról van szó, mely nélkülözhetetlen mindazok számára, akik a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetével, sorsával foglalkozni akarnak. S ez annál is inkább lényeges, mivel az előző évek dogmatikus, vulgarizáló történelem- és irodalomszemlélete a haladó és forradalmi hagyományok nevelő funkciójának kizárólagosságát hangsúlyozta, s a társadalmi demokratizmus egyéb, pozitív megnyilatkozásait az érdeklődési körön kívülre szorította, halott, sőt értéktelen anyaggá kárhoztatta. Igaz, hogy a Turczel könyvéhez hasonló alapvető felmérésre, vagy kísérletre az elmúlt évek során nem került sor, az egyes jelenségek értékelésekor azonban találkozhattunk olyan túlzásokkal, melyeknek forradalmi radikalizmusa szegényítette a csehszlovákiai magyar szellemiségről alkotott képet. Ez a szemlélet jobban leszűkítette a polgári köztársaság társadalmi és kulturális-irodalmi mozgását jellemző, objektíven ható, de sokszor különböző előjelű tényeket, történéseket.

A feldolgozásra kerülő hatalmas anyag – ahogy Turczel is mondja – a könyv jellege és célja mellett a módszert is megszabta. „A nagy mennyiségű és heterogén összetételű anyag osztályozása és értékelése már eleve kizárta az esszé módszert, s a pozitivista tárgy és tényszerűséggel rögzítő objektív rendszerezést és felmérést tette szükségessé.” Tehát a történész szempontjai s munkamódszerei, rendszerező szigora két elsőbbséget... A sorok mögött, az érvelés szenvedélyességében azonban mindvégig ott az irodalmár, aki nem elégszik meg a tényzuhatagok áradásával, s értekező stílusát rendre áthatja a tényközlő gondolatépítés egyéni hangvételek íze, zamata.

Turczel jellegzetes módszere, hogy nemcsak rögzíti az eseményeket, hanem a történés, a társadalmi mozgás objektív körülményeit, sokrétű szempontjait tekintetbe véve mindjárt értelmez is, a marxista irodalomtörténész értékítéletével minősíti az eseményeket. S ezt anélkül teszi, hogy egy pillanatig is szájbarágó lenne, vagy a bizonyításban a kiragadó módszerhez folyamodna. Okfejtésének logikájából ered, hogy a csehszlovákiai magyarság általános életkörülményeit a társadalmi fejlődéssel való determináltságban és kölcsönhatásában mutassa be. Ugyanakkor ítéletét az objektív tényeknek rendeli alá, anélkül azonban, hogy pozitivista szemlélettel a társadalmi mozgás és történés osztályszemléletű értékelését mellőzné. Ennek eredménye, hogy megállapításaival nehéz vitába szállni. Meggyőződésem, hogy az esetleges ellenvetések, vagy a kortársak részéről az egyes események megítélésének más szempontú motivációja sem zárja ki annak lehetőségét, hogy a végeredmény a Turczeléhez hasonló, vagy ahhoz közelítő legyen. (Az asszimiláció kérdésére, az ideológiai ellentétek megítélésére stb. ez egyaránt érvényes). S ez feltehetően a legnagyobb dicséret, amit egy ilyen jellegű könyvről el lehet mondani.

A könyvvel kapcsolatban, hadd mondjam, szinte félelmetes az az adathalmaz és jegyzetapparátus, amivel Turczel Lajos dolgozik. Az arányok megítélésére említtem meg: több mint 100 oldalon 677 pontból álló jegyzetanyagot sorakoztat fel! Jegyzetanyaga „használati utasításaként” az előszóban – szellemesen – Pázmányt hívja segítségül, aki azt ajánlotta az olvasóknak, hogy „a sűrűn előforduló latin szavaktól és idézetektől ne zavartassák magukat, hiszen a szöveget azok nélkül is jól meg lehet érteni”. Pázmányhoz hasonlóan a jegyzetanyag Turczelnál is önálló életet él. E jegyzet- és forrásanyagoknak a művel való egységét dicsérve őszintén csodáljuk azt a szívvösságot, kitartást és türelmet, amellyel Turczel élővé tette a múltat, s melyet az ő munkája nélkül talán egyre tovább mellőztünk volna... a feledés felé.

Távol áll tőlünk, hogy a szerző eddig megjelent művei közül (sorrendben ez a harmadik) ez utóbbit kiáltjuk ki főművének. Kétségtelenül a legjelentősebb; a főmű, a csehszlovákiai magyar irodalomtörténet megalkotása – melyhez ez mostani kiváló belépő – azonban még irodalomtörténészeinkre, köztük nem utolsósorban Turczel Lajosra is vár! Feltehetően a *Két kor mezsgyéjén* fegyverténye olyan lendületet ad ennek az évek óta megújuló igénynek, hogy a beérés nem várat már túl sokat magára.

Nem vagyunk a meglepetések ellenzői, ezért az ilyen műveket mindig szívesen fogadjuk... Az út nagysága itt – hogy matematikailag fejezzem ki magam – a meg-harcolt, a cselekvő és őszinte igazságkereséssel azonos.